

Znanje: Od opažanja do uma i mudrosti

(4.5.2011.)

Metafizika A.1

Svi ljudi po prirodi teže znanju. Znak toga jest ljubav prema osjetilima; naime, i neovisno o njihovoj upotrebi, ona se vole zbog njih samih, a najviše od svih osjetilo vida. Naime, gledanje izabiremo takoreći radije od svega drugog, ne samo kako bismo nešto činili nego i u slučajevima kada nemamo namjeru išta činiti. Razlog za to jest činjenica da nas od svih osjetila osjetilo vida najviše dovodi do spoznaje te čini očitim mnoge razlike.

Životinje se dakle po prirodi rađaju posjedujući opažanje, i iz opažanja kod nekih životinja ne nastaje pamćenje, dok kod drugih nastaje. Zbog toga su ove potonje pametnije i lakše uče nego one koje ne mogu pamtiti; one pak koje ne mogu čuti zvukove, te su pametne ali ne mogu učiti (primjerice pčela i neka druga takva životinjska vrsta), dok uče one koje uz pamćenje imaju i to osjetilo.

Druge životinje žive na osnovi predodžaba i sjećanjâ, a iskustvo im pripada u malo mjeri; ljudski pak rod živi i na osnovi umijeća i rasuđivanja. Naime, kod ljudi iz pamćenja nastaje iskustvo: mnoga sjećanja iste stvari dovode do sposobnosti za jedno iskustvo. A čini se da je iskustvo gotovo jednako znanju i umijeću; no znanje i umijeće zapravo se kod ljudi pojavljuju na osnovi iskustva. Naime, iskustvo je stvorilo umijeće, kako kaže Pol, a neiskustvo slučaj. I ima pravo. Umijeće nastaje kad iz mnogih misli koje pripadaju iskustvu nastane jedno opće vjerovanje o sličnim stvarima. Naime, imati vjerovanje da je Kaliji oboljelom od te i te bolesti pomoglo to i to, a isto tako i Sokratu te mnogima pojedinačno, to je stvar iskustva; imati pak vjerovanje da je pomoglo svima koji su takvi i takvi, određenima kao jedna vrsta, oboljelima od te i te bolesti, primjerice flegmatičnima, žučljivima ili onima u groznici, to je stvar umijeća.

Što se tiče djelovanja, čini se da se iskustvo ni po čemu ne razlikuje od umijeća; štoviše, vidimo da su oni koji posjeduju iskustvo uspješniji od onih koji ne posjeduju iskustvo, ali posjeduju objašnjenje (razlog je tome činjenica da je iskustvo spoznaja pojedinačnosti, dok je umijeće spoznaja općosti, a djelovanja i nastanci u cijelosti se tiču onoga što je pojedinačno; naime, liječnik ne liječi čovjeka, osim u akcidentalnom smislu, nego liječi Kaliju, Sokrata ili koga drugog na kojeg tako upućujemo, a čije je svojstvo da je čovjek. Dakle, ako se posjeduje objašnjenje, ali se nema iskustvo, i ako se poznaje ono opće, ali ne i ono pojedinačno u njemu, često će se griješiti u liječenju; ta ono što treba liječiti jest ono pojedinačno). Ipak, mislimo da znanje i umješnost više pripadaju umijeću nego iskustvu, te vjerujemo da su oni koji posjeduju umijeće mudriji od onih koji posjeduju iskustvo, budući da u svim slučajevima mudrost radije slijedi na osnovi znanja. To je zato što jedni poznaju uzrok, a drugi ne. Naime, oni koji posjeduju iskustvo znaju da nešto jest, ali ne znaju zašto nešto jest, dok oni koji posjeduju umijeće poznaju i zašto nešto jest, to jest uzrok. Zbog toga u pojedinom području i više cijenimo nadzornike nego manualne radnike te smatramo da oni znaju više i da su mudriji, i to zato što znaju uzroke onoga što se čini (manualni radnici, kao i neke nežive stvari, čine, ali ne znajući čine to što čine, u onom smislu u kojem vatra grije,

samo što nežive stvari svaku od stvari koje čine čine po prirodi, dok manualni radnici čine po navici). Stoga nadzornici nisu mudriji zato što mogu djelovati, nego zato što posjeduju objašnjenje i uzroke. Općenito, oznaka onoga tko zna i onoga tko ne zna jest to što je onaj tko zna sposoban poučavati, i zbog toga smatramo da je umijeće više znanje nego što je to iskustvo.

Nadalje, ni za jedno od osjetila ne smatramo da je mudrost, iako su ona najvažnija za spoznaju pojedinačnih stvari. No osjetila nam ni o čemu ne kažu *zašto* je nešto, primjerice ne kažu nam zašto je vatra vruća, nego nam kažu samo to da jest vruća. Stoga su se vjerojatno onome tko je pronašao neko umijeće mimo zajedničkih osjetila ljudi divili ne samo zato što je nešto od onoga što je pronašao bilo korisno, nego su mu se divili i kao mudrome i kao onome tko se ističe među ostalima. No kako se otkrivalo više umijeća, od kojih su jedna bila za životne potrebe a druga za zabavu, pronalazači ovih potonjih umijeća uvijek su se smatrali mudrijima od pronalazača onih prvih, i to zato što njihovo znanje nije bilo usmjereno na neku korist. Kada su već sva takva umijeća bila uspostavljena, pronađene su znanosti koje nisu usmjerene na ugodu a niti na životne potrebe, i to najprije na onim mjestima gdje je bila dostupna dokolica. Zbog toga su matematička umijeća nastala prvo u Egiptu, jer je svećeničkom staležu tamo bila dopuštena dokolica.

U *Etikama* je rečeno koja je razlika između umijeća, znanja i srodnih sposobnosti. Ono radi čega sada raspravljamo jest činjenica da svi pretpostavljaju da se ono što se naziva mudrošću odnosi na prve uzroke i principe. Dakle, kao što je ranije rečeno, onaj koji posjeduje iskustvo čini se mudrijim od onoga tko posjeduje bilo koje osjetilo, onaj tko posjeduje umijeće čini se mudrijim od onih koji posjeduju iskustvo, nadzornik se čini mudrijim od manualnog radnika, a teoretske znanosti od proizvodnih. Jasno je dakle da je mudrost znanje o nekim principima i uzrocima.

Metafizika A.2

Budući da istražujemo to znanje, valja ispitati kakvih uzroka i kakvih principa je mudrost znanje. Uzmemo li se vjerovanja koja imamo o onome tko je mudar, to bi možda moglo postati očitije. Kao prvo, vjerujemo da onaj tko je mudar zna sve stvari, koliko je moguće, ali ne tako da posjeduje pojedinačno znanje o njima. Nadalje, vjerujemo da onaj tko je mudar ima sposobnost za spoznaju teških stvari, to jest onih koje čovjeku nije lako spoznati. Naime, opažanje je svima zajedničko te je stoga lagano i nije ništa mudro. Nadalje, vjerujemo da je onaj tko je točniji i tko je sposobniji poučavati uzroke mudriji u pogledu svake vrste znanja. Od znanosti, ona koja se bira radi nje same i radi znanja više je mudrost od one koja se bira radi onoga što iz nje proizlazi. Nadređena je znanost više mudrost od podređene. Jer onome tko je mudar ne smije se naređivati, nego on mora naređivati, i ne smije on slušati drugoga, nego onaj koji je manje mudar treba slušati njega.

Dakle, takva i tolika vjerovanja imamo o mudrosti i onima koji su mudri. Među njima je i vjerovanje da znanje o svim stvarima nužno pripada onome tko najviše posjeduje znanje o onome što je opće; on naime na neki način zna sve subjekte, a te je stvari ljudima najteže spoznati, naime one koje su najviše opće; jer one su najudaljenije od osjetilâ. Najtočnije su

znanosti one koje se najviše bave primarnim stvarima, a one koje ovise o manje drugih stvari točnije su od onih koje uključuju dodatke, primjerice aritmetika je točnija od geometrije. Uz to, ona znanost koja razmatra uzroke bolje se poučava, jer poučavaju oni koji navode uzroke stvari. Spoznaja i znanje koji su radi sebe samih najviše pripadaju znanosti koja se bavi onim što je u najvišem smislu predmet znanja. Naime, onaj tko izabire znanje zbog njega samoga najviše će izabrati ono što je u najvišem stupnju znanje, a takvo je znanje ono koje se bavi onim što je u najvišem smislu predmet znanja. A u najvišem smislu predmet znanja su primarne stvari, to jest uzroci. Naime, na osnovi njih i iz njih spoznaju se druge stvari, dok se oni ne spoznaju na osnovi subjekata. Od svih je znanosti najsposobnija vladati i u višem je stupnju vladajuća od podređene ona znanost koja spoznaje radi čega treba činiti neku stvar. A to je dobro pojedine stvari i, općenito, ono najbolje u cijeloj prirodi.

Dakle, iz svega što je rečeno naziv koji istražujemo vrijedi za istu znanost. Ona mora razmatrati prve principe i uzroke; jer dobro, to jest ono radi čega je nešto, jest jedan od uzroka.

A da ta znanost nije proizvodna, to je jasno i na temelju onih koji su se prvi počeli baviti filozofijom. Naime, ljudi danas, kao i isprva, filozofirati počinju zbog čuđenja, najprije se čudeći nad neobičnim stvarima oko sebe, a potom, pomalo napredujući, i zbog dvojbi koje su se javljale u pogledu većih stvari, primjerice svojstava Mjeseca, Sunca i zvijezda, kao i u pogledu nastanka svega. Onaj tko je zbunjen i čudi se, taj misli da ne zna (zbog toga je i ljubitelj mita na neki način filozof; naime, mit je sastavljen iz čudesu). Stoga, ako su počeli filozofirati zbog bijega iz neznanja, jasno je da su težili za znanošću zbog znanja, a ne radi neke koristi. To posvjedočuju i činjenice. Naime, takvo se znanje počelo tražiti kada su osigurane gotovo sve potrebe, kao i stvari za lagodu i zabavu. Dakle, bjelodano je da to znanje ne tražimo zbog neke druge potrebe, nego, kao što tvrdimo da je slobodan čovjek onaj koji postoji radi sebe samog a ne radi nekoga drugog, tako i njega tražimo kao jedinu slobodnu vrstu znanja; jer samo ono postoji radi sebe same.

Stoga bi se i za njegovo posjedovanje moglo s pravom smatrati da nije ljudsko, jer čovjekova je priroda na više načina ropska, tako da Simonid kaže: “Samo bi bog mogao imati tu čast”, dok čovjeku pristoji da traži znanje koje mu je primjereno. Ako ima nečega u onome što kažu pjesnici i ako je božanstvo po prirodi zavidno, ono bi se vjerojatno najprije pojavilo u ovome slučaju pa bi svi istaknuti bili nesretni. Ali niti je moguće da božanstvo bude zavidno, nego, prema poslovi, “Mnogo toga lažu pjesnici”, niti se neka druga znanost treba smatrati uzvišenijom od ove. Jer ona koja je najbožanskija, ta je i najuzvišenija; a najbožanskijom može biti samo ova, i to u dva smisla: božanska je znanost ona koju bi ponajviše posjedovao bog, kao i ona koja se bavi božanskim predmetima. Samo je ova oboje: jer bog se svima čini uzrokom i nekom vrstom principa, a takvu bi znanost mogao posjedovati ili samo bog ili ponajprije on. Dakle, sve su znanosti potrebnije od nje, ali nijedna nije bolja.

Ipak, njezino stjecanje mora na neki način dovesti do stanja koje je protivno našim izvornim istraživanjima. Naime, kao što smo kazali, svi počinju od čuđenja je li nešto takvo i takvo, kao u slučaju marioneta koje se pokreću same od sebe ili solsticija ili nesumjerljivosti

dijagonale (jer svima koji još nisu razmotrili uzrok čini se začudnim da postoji nešto što se ne može izmjeriti najmanjom mjerom), ali treba završiti u protivnome i, kako kaže poslovice, boljem stanju, kao što je i u spomenutim slučajevima kada se nauče. Naime, geometričar se ne bi ničemu više čudio nego kad bi dijagonala bila sumjerljiva.

Dakle, rečeno je koja je priroda znanosti koja se istražuje i što je cilj koji treba ostvariti naše traženje i cjelokupno istraživanje.

Nikomahova Etika VI.3

[...] Kažimo da postoji pet dispozicija u kojima duša zahvaća istinu svojim potvrđivanjem i nijekanjem. To su: umijeće, znanje, razboritost, mudrost i um. Pretpostavka i vjerovanje mogu biti neistiniti.

Što je znanje očito je iz sljedećega (ako trebamo govoriti točno i ne slijediti sličnosti).

Svi pretpostavljamo da ono što znamo, to ne može biti drukčije; kada se stvari koje mogu biti drukčije nađu izvan područja našeg razmatranja, tada nam ostaje skriveno jesu li ili nisu. Dakle, predmet znanja jest iz nužnosti. Dakle, vječan je; jer sve stvari koje su u bezuvjetnom smislu iz nužnosti su vječne, a vječne stvari su nenastale i nepropadljive.

Nadalje, čini se da je sve znanje poučivo, a da je predmet znanja naučiv. A svaka pouka potječe iz prethodno spoznatih stvari, kao što kažemo i u *Analitikama*: naime, jedna vrsta pouke odvija se putem indukcije, a druga putem silogizma. Indukcija je polazište i odnosi se na ono opće, dok silogizam polazi od općih stvari. Dakle, postoje principi od kojih polazi silogizam, a o kojima nema silogizma; dakle, o njima je indukcija.

Dakle, znanje je dispozicija za demonstriranje (uza sve druge značajke koje smo dodali u *Analitikama*). Jer čovjek zna kada je na neki način siguran i kad su mu poznati principi. Naime, ako mu principi nisu poznati više nego što mu je poznata konkluzija, znanje će imati samo u akcidentalnom smislu.

To neka bude određenje znanja.

Nikomahova Etika VI.6

Znanje je pretpostavka o općim stvarima i onima koje su iz nužnosti. K tome, postoje principi stvari koje se mogu demonstrirati i svakog znanja, budući da je znanje racionalno.

Stoga se na principe onoga što se može znati ne odnosi ni znanje ni umijeće ni razboritost. Jer ono što se može znati jest ono što se može demonstrirati, dok su umijeće i razboritost o stvarima koje mogu biti drukčije. No na principe se ne odnosi ni mudrost; jer svojstvo onoga tko je mudar jest da posjeduje demonstraciju nekih stvari.

Dispozicije pomoću kojih zahvaćamo istinu i nikada ne griješimo, što se tiče stvari koje ne mogu biti drukčije ili čak onih koje mogu biti drukčije, jesu znanje, razboritost, mudrost i um. Tri od njih (mislim na razboritost, znanje i mudrost) ne mogu se odnositi na principe; preostaje da se na principe odnosi um.

Nikomahova Etika VI.7

Mudrost u umijećima pripisujemo ljudima koji pokazuju najveću točnost u umijećima, primjerice za Fidiju kažemo da je mudar klesar a za Polikleto da je mudar kipar. Pritom pod mudrošću ne označujemo ništa drugo nego vrlinu koja se tiče umijeća. No smatramo da su neki ljudi mudri općenito, ne u pojedinom području ili na neki drugi određeni način, kao što Homer kaže u *Margitu*: “Bogovi ga nisu načinili ni kopačem ni oračem, a niti mudrim u nečemu drugom.” Stoga je jasno da je mudrost najtočnija vrsta znanja.

Dakle, mudrac treba znati ne samo ono što je izvedeno iz principâ, nego mora zahvatiti istinu i što se tiče principâ. Stoga je mudrost um i znanje, takoreći znanje o najuzvišenijim stvarima koje ima glavu.

Ta bilo bi besmisleno kad bi netko smatrao da je politička znanost ili razboritost najizvrsnija kada ono najbolje u svemiru nije čovjek.

Ako ono što je zdravo i ono što je dobro jest drukčije za ljude i za ribe, dok ono što je bijelo i ono što je ravno jest uvijek isto, onda bi svi kazali i da je ono što je mudro isto, dok ono što je razborito jest drukčije. Naime, kazali bi da je razborit onaj tko dobro razmatra svako pojedino pitanje o sebi, i ta će se pitanja njemu povjeriti. Stoga tvrde da su razborite i neke zvijeri, naime one koje očituju sposobnost predviđanja što se tiče vlastitog života.

Očito je i da mudrost i politička znanost nisu isto. Jer ako će ljudi kazati da je mudrost znanost o stvarima koje su njima korisne, onda će biti mnogo vrsta mudrosti. Jer ne postoji jedna znanost o dobru svih životinja, nego se različite znanosti odnose na svako pojedino dobro, ako ne postoji ni jedno liječničko umijeće o svim stvarima.

Nije važno ako se ustvrdi da je čovjek najbolji među životinjama; jer postoje druga bića koja su po prirodi puno božanskija od čovjeka, najočitije, primjerice, bića od kojih je sastavljen svemir.

Iz rečenoga je jasno da je mudrost i znanje i um te da se odnosi na stvari koje su po prirodi najuzvišenije. Stoga ljudi za Anaksagoru, Talesa i slične kažu da su mudri, ali ne i da su razboriti, kada vide da oni ne poznaju stvari koje su korisne njima samima, a kažu da znaju stvari koje su neobične, začudne, teške i božanske, ali beskorisne, budući da oni ne istražuju ljudska dobra.

[...]

Druga Analitika II.19

Dakle, jasno je što je silogizam a što demonstracija te kako nastaju, a to ujedno vrijedi i za demonstrativno znanje (jer to je isto). Što se pak tiče principâ, kako se spoznaju i koja je to dispozicija koja ih spoznaje, to će biti jasno iz onoga što slijedi, nakon što pretresemo neke dvojbe.

Ranije je rečeno da nije moguće znati na osnovi demonstracije ako nisu spoznati prvi neposredni principi. Što se pak tiče spoznaje neposrednih principa, moglo bi se dvojiti je li ona ista ili nije ista i postoji li u svakom slučaju o njima znanje, ili pak u jednom slučaju postoji znanje a u drugom neka druga vrsta spoznaje, te je li tako da dispozicije u nama nisu prisutne, nego u nama nastaju, ili su pak u nama prisutne, ali nezamijećene.

Besmisleno je pretpostaviti da takve dispozicije imamo; naime, u tom slučaju proizlazi da iako imamo spoznaje koje su točnije od demonstracije, to ne zamjećujemo. A ako ih zadobivamo a prije ih nismo imali, kako bismo mogli spoznati i učiti osim iz spoznaje koja je prethodno postojeća? Ta to je nemoguće, kao što smo kazali i u slučaju demonstracije. Očito je, prema tome, da nije moguće ni da te dispozicije imamo ni da u nama nastanu kada za njih ne znamo i kada ne posjedujemo nikakvu dispoziciju. Nužno je dakle da imamo neku sposobnost, ali ne takvu koja će u pogledu točnosti od njih biti vrednija.

Očito je da ona pripada svim životinjama; one naime imaju prirođenu razludžbenu sposobnost koja se naziva “opažanje”. Ako je u njima prisutno opažanje, onda u jednih životinja nastaje zadržavanje opaženoga, a u drugih ne nastaje. U onih u kojih ne nastaje, ili u cijelosti ili s obzirom na ono za što ne nastaje, u tih životinja nema spoznaje mimo opažanja; no neke ono što je opaženo mogu i dalje držati u duši nakon što su ga opazile. Kad se to često dogodi, tada već nastaje neka razlika, tako da kod nekih životinja iz zadržavanja takvih stvari nastaje razum, a kod drugih ne.

Iz opažanja pak nastaje pamćenje, kao što smo kazali, a iz pamćenja – kada često dolazi do sjećanja iste stvari – nastaje iskustvo; naime, sjećanja koja su brojem mnoga jesu jedno iskustvo. Iz iskustva, to jest iz onoga cjelokupnog općeg što je umireno u duši – jednoga mimo mnogih stvari, što je god u svima njima prisutno kao jedno i isto – nastaje princip umijeća i znanja. Ako se odnosi na nastajanje, onda je to princip umijeća, a ako se odnosi na ono što jest, onda je to princip znanja.

Dispozicije u nama nisu prisutne određene niti nastaju od drugih spoznatljivijih dispozicija, nego od opažanja – kao u bitci kada dođe do uzmaka: ako jedan stane, stane i drugi i opet drugi, sve dok se ne uspostavi vojska. Duša je takva da može tome biti potvrđena.

Ponovimo ono što smo rekli maločas, ali nismo bili rekli jasno. Kada jedna od nediferenciranih stvari stane, u duši tada postoji ono prvo što je opće (jer iako se opaža ono što je pojedinačno, opažanje se odnosi na ono što je opće, primjerice odnosi se na čovjeka, ali ne na Kaliju čovjeka); nakon toga dolazi do zaustavljanja među *tim* stvarima, sve dok ne stane ono što je bezdjelno i opće; primjerice, stane takva i takva životinja sve dok ne stane životinja, a na isti način i unutar roda životinje. Jasno je dakle kako je nužno da primarne stvari spoznajemo indukcijom; ta i opažanje na taj način stvara ono što je opće.

Neke intelektualne dispozicije pomoću kojih dolazimo do istine uvijek su istinite, a neke mogu biti neistinite – primjerice, vjerovanje i rasuđivanje mogu biti neistiniti, dok su znanje i um uvijek istiniti – a nijedan drugi rod nije točniji od znanja osim uma. Nadalje, principi demonstracijâ su poznatiji, a sve znanje popraćeno je objašnjenjem. Stoga ne može postojati znanje principâ; budući pak da ništa ne može biti istinitije od znanja osim uma, um će se odnositi na principe. To proizlazi i iz sadašnjeg istraživanja a i zato što kao što demonstracija nije princip demonstracije, tako znanje nije princip znanja. Ako dakle mimo znanja nemamo drugi istiniti rod, um će biti princip znanja. A princip će se odnositi prema principu kao što se znanje kao cjelina odnosi prema svojem predmetu kao cjelini.